

V I N T A G E

Despre James William Ozanne, membru al unei vechi familii engleze, știm că a fost o figură de prim-plan a corpului corespondenților de presă de la Paris în perioada 1882–1912, când a condus biroul cotidianului *Daily Telegraph*. A fost, de altfel, primul președinte al Asociației Presei Anglo-Americane din capitala Franței (1907–1908). Era inițiat în culisele politicii externe britanice și avea legături strânse în cercurile diplomatice pariziene.

Volumul de față este rezultatul experienței pe care a trăit-o la București în anii 1870–1873, unde a funcționat într-un post de la consulatul britanic. Cel mai probabil, în perioada rezidenței în Principatele Române a fost un apropiat al lui Sir Stephen Bartlett Lakeman (Mazar pașa), ceea ce ar explica discreția pe care o păstrează cu privire la misiunea sa.

J.W. OZANNE

Trei ani în România

Traducere din engleză și note de
Iulia Vladimirov

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Radu Gârmacea
Ilustrația copertei: Răzvan Luscov
Tehnoredactor: Florina Vasiliu
Corector: Andreea Niță
DTP: Dan Dulgheru

Tipărit la Paper Print – Brăila

J.W. Ozanne
Three Years in Roumania
Chapman & Hall, London, 1878

© HUMANITAS, 2015, pentru prezenta ediție românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Ozanne, James William
Trei ani în România: (1870–1873) / Ozanne J.W.;
trad., note: Vladimirov Iulia. – București: Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-4816-7
I. Vladimirov, Iulia (trad.)
94(498)“1870/1873”

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

CUPRINS

<i>Nota editurii</i>	7
Prefață	11
I. Coborând pe „frumoasa Dunăre albastră“	13
II. „Orașul Plăcerii“	21
III. Societatea	33
IV. Clasa de mijloc	45
V. Oamenii de rând	51
VI. Țiganii	61
VII. Sistemul de guvernământ	67
VIII. Biserica	79
IX. Țara	89
X. Agricultură și comerțul	105
XI. Originea poporului; limba și literatura; educația	119
XII. Obiceiuri și datini	131
XIII. O escapadă în Transilvania	147
XVII. Restaurarea principilor pământenii	155
XVIII. Privire de ansamblu asupra situației politice	161

NOTA EDITURII

Volumul lui James William Ozanne despre România a apărut la Londra în anul 1878. În acele zile, Europa era prinsă în fierberea Congresului de la Berlin, după ce urmăriseră Războiul Ruso-Turc cu sufletul la gură și cu temerea că avea să degeneze într-un nou conflict continental de amploare Războiului Crimeii. Dacă astăzi vedem aceste evenimente mai ales ca pe un pas înainte în ceea ce privește realizarea aspirațiilor popoarelor balcanice, pentru opinia publică occidentală ele au avut o cu totul altă dimensiune și importanță. Congresul era menit să stăvilească expansiunea Rusiei, care părea să-și fi revenit după înfrângerea de la 1856 și folosea conflictele din Balcani pentru a-și extinde dominația în sud-estul Europei și în Orientul Apropiat. Germania și mai ales Austro-Ungaria erau preocupate de pericolul panslavismului. Regatul Unit își vedea amenințate interesele vitale din estul Mediteranei și de la Strâmători, pe care până atunci și le apărase cu ajutorul aliatului otoman. În tot acest context, Principatele Unite fuseseră lăsate de tratatul încheiat în urma Războiului Crimeii ca un tampon în calea Rusiei și ca o garanție că acel „concert european“ în care stabilitatea Imperiului Otoman juca un rol esențial avea să dureze.

Cu atât mai mari au fost uimirea și indignarea cu care a fost întâmpinată în Occident schimbarea de poziție a guvernului român. România apărea dintr-odată pe prima pagină a ziarelor europene ca aliat al Rusiei, un aliat care, neonorându-și datoria de recunoștință față de puterile protectoare, dăduse o lovitură decisivă suzeranului otoman și politicii de echilibru în Europa, deschizând armatelor țarului calea Constantinopolului prin victoria de la Plevna. Întrucât de la șederea sa la București trecuseră deja cinci ani, este de presupus că în lipsa acestui interes de

conjunctură J.W. Ozanne nu și-ar fi așternut pe hârtie observațiile despre România și români.

Three Years in Roumania este deci o carte scrisă sub imperiul actualității, menită să contureze imaginea unui stat apărut recent pe harta continentului și despre care publicul de limbă engleză citește în presa zilei fără a avea nici o informație generală. Felul în care autorul își organizează materia poate fi întâlnit și la alți călători prin părțile noastre din secolul al XIX-lea; mulți dintre aceștia întreprind clasicul voiaj de la Viena la Constantinopol, întrerupt de o ședere la București. Spre deosebire de ei însă, J.W. Ozanne privește lucrurile cu ochiul agentului diplomatic care știe să extragă semnificativul din amestecul exotic și să-l așeze într-un tablou general cu o perspectivă și proporții juste. Acolo unde nu are observații directe, nu ezită să recurgă la date statistice și informații preluate de la predecesori pe care îi consideră credibili. Acesta este un procedeu întâlnit la mai toți străinii care ne-au lăsat în secolul al XIX-lea descrieri ale spațiului românesc, un procedeu pe care aceștia îl trec sub tăcere – mai ales atunci când reiau aproape întocmai pasaje și scene întregi de la vreun alt autor – și asupra căruia istoriografia românească nu s-a aplecat. Ozanne își precizează însă sursele de la bun început, iar informațiile pe care le extrage compun, în ansamblul lucrării sale, dimpreună cu mărturiile sale directe, un tablou cât se poate de lămuritor pentru cititorul de astăzi.

Cu totul remarcabil, din perspectivă contemporană, este echilibrul aprecierilor. Grila sa de evaluare este idealul de democrație și progres al veacului. Deși nutrește o simpatie certă pentru români după anii petrecuți în mijlocul lor, J.W. Ozanne depune un efort pe deplin conștient de a-i descrie și judeca ponderat – după cum afirmă el însuși, nici cu entuziasm, precum autorii francezi, nici cu cinism, precum germanii. Un bun exemplu este modul în care se raportează la discuția despre originea și profilul etnic ale poporului român; cu datele istorice parțiale pe care i le oferă istoriografia momentului, autorul ajunge la concluzii valabile și azi.

De un interes aparte este discuția din final cu privire la opțiunile României în ceea ce numim Războiul de Independență. Ceea ce pentru noi astăzi este o alegere care se impunea cu necesitate – intrarea în război alături de puternicul vecin ortodox de la răsărit împotriva Imperiului Otoman pentru dobândirea independenței de stat – era privit de cancelariile occidentale drept o aventură

suicidară. Tot ce realizaseră românii din Principate în secolul al XIX-lea, culminând cu Unirea și cu aducerea domnitorului străin, fusese împotriva intereselor, politicii și voinței Rusiei și cu acceptul, fie și de ultimă instanță, al Porții. Prin acest act, România renunța la protecția și garanțiile puterilor europene și se lăsa la cheremul imperiului țărilor. J.W. Ozanne enumeră și consecințele care ar fi putut decurge din pariul riscant al lui Carol I și al lui Ion C. Brătianu. Unele dintre ele aveau să devină realitate chiar în zilele în care volumul său vedea lumina tiparului. De altele am fost feriți printr-o conjunctură determinată, în cele din urmă, tot de interesele puterilor occidentale.

Singura ediție a acestei cărți a apărut la Chapman & Hall și are 240 de pagini. A fost tradusă integral și fidel, cu excepția capitolelor XIV („The Early Heroes“), XV („The Fate of Brancovano“) și XVI („The Rule of the Phanariotes“), aflate între paginile 183 și 211 ale originalului; editura și traducătoarea au considerat că acestea nu aduc informații sau aprecieri de mare interes pentru cititorul de azi, ci pot fi utile doar cercetătorului care studiază formarea percepției occidentale asupra spațiului românesc. Cele trei capitole sunt tributare stadiului în care se afla istoriografia epocii și de aceea conțin, pe lângă informații istorice corecte, și inadvertențe și erori factuale sau de datare ori interpretare; sumarul lor a fost dat însă în notă (p. 155 n. 1). Numele proprii din spațiul răsăritean, în special cele românești, care apar adesea într-o grafie ezitantă, au fost redată în forma contemporană cea mai apropiată de cea din original. Cuvintele românești folosite de autor în text în grafia, încă nefixată, a epocii au fost transcrise cu litere cursive, în general în grafia impusă de normele actuale. Au fost reluate ca atare, în majoritatea cazurilor, cuvintele și expresiile franțuzești din original. Notele aparțin traducătoarei.

PREFAȚĂ

Recentele evenimente din Răsărit au adus România în centrul atenției. Drept urmare, a crescut considerabil și interesul opiniei publice pentru un principat aproape necunoscut până acum.

Din câte știu, nici un englez nu a mai scris vreodată, în limba engleză, o carte despre această țară.¹ Am scris, așadar, lucrarea de față din dorința de a satisface o curiozitate vădită.

Am fost încurajat în încercarea mea de atenția de care s-au bucurat unele articole pe care le-am publicat în *Temple Bar* și *The University Magazine*; scurte fragmente ale acestora vor putea fi regăsite, pe alocuri, în paginile prezentului volum.

¹) La data publicării cărții lui Ozanne apăruseră deja – pe lângă unele relatări incluse în memoriile de călătorie mai ample –, câteva titluri ale unor autori britanici dedicate exclusiv spațiului românesc: William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia: with various political observations relating to them*, London, 1820; Patrick O'Brien, *Journal of a Residence in the Danubian Principalities in the Autumn and Winter of 1853*, London, 1854; Florence K. Berger, *A Winter in the City of Pleasure: or, Life on the Lower Danube*, London, 1877. Judecând după conținutul paginilor de față, este foarte probabil că J.W. Ozanne nu cunoaște nici unul dintre aceste volume, care au, probabil, o circulație restrânsă în epocă.

Am încercat, pe întreg parcursul lucrării, să ofer cititorilor o imagine de ansamblu asupra țării, fără a intra în prea multe detalii, care multora li s-ar fi putut părea obositoare.

România nu este un stat de prim rang. După părerea mea, schițarea unui tablou al ținutului și al locuitorilor, al obiceiurilor și al istoriei lor, realizat, în mare parte, grație experienței practice dobândite pe parcursul celor trei ani petrecuți aici, reprezintă un demers satisfăcător.

Preocupat cu precădere de chestiuni politice și de comerț, am făcut referire mai cu seamă la clasicele lucrări semnate de Vaillant, Regnault și Obédénare¹, cărora le sunt recunoscător pentru multe informații de valoare. Tabelele statistice exacte și detaliate publicate de ultimul dintre autorii menționați mi-au fost deosebit de folositoare.

În final, aș vrea să se înțeleagă deslușit că nu este vorba despre o carte veselă. Le doresc românilor tot binele, dar nu pot uita că am datoria de a-i zugrăvi așa cum sunt. Am speranța că voi fi reușit, măcar în parte, să aduc în această schiță de portret îmbinarea potrivită de lumini și umbre.

J. W. OZANNE

¹) J[ean]-A[lexandre] Vaillant, *La Romanie, ou histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or, Ardaliens, Vallaques et Moldaves, resumés sous le nom de Romans*, Paris, 1844 (3 vol.); Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, Paris, 1855; M[ihail] G[eorgiade] Obédénare, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes: Géographie, état économique, anthropologie*, Paris, 1876.

CAPITOLUL I
COBORÂND PE
„FRUMOASA DUNĂRE ALBASTRĂ“

În toamna anului 1870, sătul de ceva vreme de traiul la Londra și tare dornic să fac o schimbare, am acceptat un post care m-a adus la București, unde am rămas apoi trei ani. Știind prea puține sau chiar nimic despre România, nu puteam să nu mă gândesc la faptul că mă aștepta un salt în necunoscut, însă curiozitatea și setea de aventură m-au îndemnat să iau o hotărâre pe care nu am regretat-o niciodată. Lucrurile nu stăteau pe atunci așa cum le știm astăzi. Moldo-Valahia, cu numai opt ani în urmă, era aproape o *terra incognita* pentru locuitorii Europei de Vest. Informațiile pe care reușisem să le obțin erau oarecum contradictorii. „Bucureștii îți vor părea un loc vesel, în pas cu moda“, spunea cineva. „Așa-numitul oraș al plăcerii – sublinia altul – e monotonia întruchipată.“ Toate opiniile însă cădeau de acord cu privire la asprimea climei. Pe cât erau verile de fierbinți, pe atât erau iernile de geroase. Holera apărea într-un anotimp, difteria în următorul; tifosul își făcea, se pare, de cap tot timpul anului. Însă epidemiile de febră stârnite de mlaștinile fetide ce bălteau pretutindeni la câmpie erau adevăratul izvor de nenorociri al ținutului, lucru pe care aveam să-l simt pe propria-mi piele. De altfel, mă îndoiesc că vreun străin, fie el tânăr sau bătrân, care a petrecut câteva săptămâni la București a scăpat fără a plăti acest

tribut. Luând în considerare toate cele de mai sus, perspectiva nu era, totuși, grozav de înspăimântătoare, deși, judecând după propria experiență, i-aș sfătui pe toți cei care doresc să se stabilească în România să se gândească bine înainte de a lua o hotărâre care s-ar putea dovedi definitivă. Spun asta pentru că, nu știu de ce, oamenilor le vine tare greu să părăsească Moldo-Valahia. Oricât de mult le-ar dispăcea, țara are o putere de atracție care nu poate fi descrisă în cuvinte; observația aceasta este așa de răspândită, încât localnicilor le place să repete două versuri ce-o ilustrează admirabil:

*Dambovitza, apa dulce,
Quine bea, nu mai se duce.*¹

Adaug că Dâmbovița este un râu ce izvorăște din Munții Carpați și trece prin București, către Dunăre. De altfel, voi mai avea prilejul să scriu despre Dâmbovița, căci joacă un rol important în istoria și economia capitalei.

Am plecat din Anglia în luna august a anului 1870. Războiul Franco-Prusac² se întetea, iar starea generală de spirit era încărcată de fervoarea evenimentelor. Nu puteam trece prin Franța, așa că am luat vaporul spre Anvers și m-am îndreptat, cât am putut de repede, spre

¹) Versurile „Dâmbovița, apă dulce, / Cine-o bea nu se mai duce“ aparțin austriacului Erich Winterhalder, stabilit la București în 1829, și au fost transpuse pe muzică de compozitorul Ioan Andrei Wachmann, bucurându-se de o îndelungată popularitate. Autorul adaugă, în original, celor două versuri – redate aproximativ – traducerea în limba engleză („*Dambovitza, thou sweet water, Who drinks of thee never leaves thee more.*“). ²) Războiul Franco-Prusac (iulie 1870–mai 1871) a reconfigurat echilibrul european, punând capăt imperiului lui Napoleon III și consfințind statutul de mare putere al Confederației Germane coagulate în jurul Prusiei lui Bismarck.

Köln. În Belgia se făcea auzit zgomotul armelor, iar trupele care se îndreptau spre frontieră cu miile influențau, într-o anumită măsură, punctualitatea trenurilor. De la Köln am pornit către Viena, evitând Rinul, și am călătorit, în schimb, prin nordul Germaniei, Saxonia și Boemia. Din nou, semnele marelui conflict armat s-au dovedit dure de limpezi, căci mulțimea regimentelor de cavalerie și infanterie a continuat să treacă pe lângă mine cât a ținut drumul spre Berlin. Până n-am ajuns la frontiera austriacă n-am putut să trec peste sentimentul de profundă tristețe stârnit de vederea atâtor oameni sortiți greutăților unei cumplite campanii și poate chiar morții. N-aș fi putut să-mi închipui atunci că doar în cursul câtorva ani furtuna de sânge și foc ce cuprinsese apusul Europei se va muta în răsărit, iar frumoasele provincii pe care urma să le vizitez vor deveni în scurt timp scena uneia dintre cele mai teribile calamități consemnate de istorie. Dar să trecem mai departe. Drumul meu se întindea de la Viena la Baziaș, de-a lungul căii ferate ce trece prin Buda-Pesta și Banatul Timișoarei. Aici recolta era strânsă de bărbați vânjoși, și nu de femei delicate și băieți, ca până acum, iar întregul ținut părea îmbelșugat și vesel.

Baziaș este portul dunărean de unde poți lua vaporul austriac, care coboară pe fluviu până aici, plecând din capitala Ungariei. Este un loc mohorât, pietros, cât se poate de neinteresant, atâta doar că poți întrezări ceea ce va urma. Pentru prima dată, aici poți vedea țăranel valah în carne și oase, în zdrențele și mizeria lui, cu pletele nepieptănate și mustățile lungi, atârânănd, iar întregul e completat de căciula dacică, neagră; cu totul, un spectacol de neuitat. La vederea unui astfel de monstru barbar am simțit o apăsare în suflet și mi-am spus, în sinea mea, „*Civilisation, adieu!*“. Copleșitoarele imagini ale șesurilor pustii și ale tâlharilor valahi începeau acum să

mă bântuie. Și dacă întreaga țară arăta așa, cu locuitori la fel de sălbatici și mizerabili precum cei de lângă mine? Melancolia mea avea totuși să se risipească în chip fermecător. Urmând cotul râului, câteva sute de iarzi¹ mai sus, sosea splendidul vapor, o întruchipare de viață, bucurie și vioiciune. Un ceas sau două mai târziu, ne aflam la bord și plecam.

Aș putea nota, în acest punct, că vasele cu aburi de pe Dunăre sunt modele de lux și confort. Frumos echipate și întreținute cu riguroasă grijă, își fac un titlu de glorie din bucătăria admirabilă, și nimic nu poate fi mai agreabil decât o călătorie în amonte sau în aval, în lunile de toamnă. În cazul meu, operațiunea era deosebit de plăcută, căci vasul era înțesat cu moldo-valahi care se întorceau din voiajul anual de la Paris și din Germania, de la băi. Dacă mizerabila înfățișare a țăranelui mă adusese în pragul deznădejdiei, cea a încântătoarelor sale compatrioate a avut, trebuie să mărturisesc, un efect diametral opus. Ochi așa de scânteietori și expresivi, bucle de un negru atât de strălucitor, mâini și picioare atât de gingașe nu mai erau de găsit nicăieri altundeva. Româncele sunt vestite pentru frumusețe, menite să iubească și să fie iubite. Înzestrate cu o inteligență ageră și cu o anume înclinație spre umor, sunt întotdeauna însoțitoare plăcute. Desigur, aici se aflau în largul lor, pline de sănătate și bună dispoziție, nerăbdătoare să discute despre ceea ce văzuseră și auziseră. Căpitanul vaporului era vajnicul conducător al unei astfel de ambarcațiuni și al unei asemenea încărcături. Un marinăr de clasă, agil, dăruit cu multă prezență de spirit, care nu se arăta indiferent la farmecele celor din jur. Chipeș și bine făcut, era îmbrăcat cât se poate de dichisit și era evident mândru de rumoa-

¹) Iard, unitate de măsură echivalentă cu 0,914 m.

rea pe care o stârnea când traversa puntea ofițerilor în cizmele sale lăcuite și cu mănuși impecabile de culoarea lavandei. De trei ori fericiți cei care erau invitați să se alătore micului său grup, la vremea asfințitului, când șampania la gheață și țigările delicioase ofereau conversației un stimul rafinat! Și ce agitație când vreun punct de interes se înfățișa vederii! Nicăieri n-am găsit un cicerone mai agreabil. Porțile de Fier au reprezentat, desigur, cea mai impresionantă priveliște a călătoriei; au fost descrise atât de des, încât nu voi face și eu aceeași încercare. Ajunge să spunem că formează cel mai frumos colț de peisaj ce se poate afla în preajma unui râu din Europa. Munții care se ridică, înalți, de o parte și de alta a Dunării, torentul înaintând, vuind, spumegând și borbosind pe măsură ce aleargă mai departe, nenumăratele bancuri de pești, vâltori și vârtejuri de apă, cu o bucățică de cer albastru luminos deasupra și petele norilor ca de lână, toate împreună oferă elementele unuia dintre cele mai uimitoare tablouri. Prin comparație, Rinul se scufundă în banalitate, fără speranță. Chiar și Elba, care se poate mândri cu unele colțișoare ferme-cătoare, este pusă în umbră de un asemenea peisaj. Din când în când treceam pe lângă câte o insulă acoperită de o vegetație bogată, care cobora până la marginea apei. Pe una sau două dintre ele am putut vedea câte un castel în paragină sau câte o cetate din alte vremuri, care-și jucase rolul în Evul Mediu, iar acum era sortită ruinei. Câteodată, un fes turcesc ne privea de departe, de deasupra crenelurilor. Pe malul din stânga noastră am mai observat o santinelă solitară, în uniformă austriacă, urmașă a coloniștilor militari, vestiți până în ziua de astăzi. Oricum, până n-am ajuns la Orșova nu prea am văzut ființe omenești. Atinseserăm de-acum granița valahă, și o schimbare urma curând să se producă.